

The phenomenon of school bullying: Research and intervention in the school community

George Logiotis

2nd Directorate of Secondary Education of Athens
glogiotis@sch.gr

Kostas Malamas

2nd Directorate of Secondary Education of Athens
kosmal@sch.gr

Antonia Papatriantafylloy

2nd Directorate of Secondary Education of Athens
tonia.papatr@gmail.com

Abstract

This study is part of the implementation of the European Program Comenius Regio 2013 - 2015 "Teenage bullying: Prevention and treatment in school environment of Greece and Cyprus" by the 2nd Directorate of Secondary Education of Athens. The study is focused on three axes: the first axis is to investigate the training needs of teachers who participated as multipliers of the program in the schools of the Directorate. The second axis involves the implementation of the program based on the findings of the investigation for the training needs of teachers surveyed, while the third axis is a critical evaluation of the program focusing on change in opinions, attitudes and skills of trainees in relation to the prevention and tackling bullying. Based on the results of the study, bullying is an important deterring factor to school operation and therefore teachers seek support through training programs which combine theory with practice through a holistic approach to the phenomenon and will act as a brake on the spread of the phenomenon. These teachers recognize and point out the lack of their basic education and training and trust intervention programs aimed at building a school without violence.

Keywords: bullying, teacher training, investigation training needs, evaluation training program.

JEL Classifications: I21, I24

Το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού: Έρευνα και παρέμβαση στη σχολική κοινότητα

Γεώργιος Λογιώτης

ΚΕ.ΣΥ.Π. Αγίας Παρασκευής Δ.Δ.Ε. Β' Αθήνας
glogiotis@sch.gr

Κωνσταντίνος Μάλαμας

ΚΕ.ΠΛΗ.ΝΕ.Τ. Δ.Δ.Ε. Β' Αθήνας
kosmal@sch.gr

Αντωνία Παπατριανταφύλλου

Δ.Δ.Ε. Β' Αθήνας
tonia.papatr@gmail.com

Περίληψη

Η παρούσα μελέτη εντάσσεται στο πλαίσιο υλοποίησης του Ευρωπαϊκού Προγράμματος Comenius Regio 2013 - 2015 με τίτλο: «Εκφοβισμός των Εφήβων: Τρόποι πρόληψης και αντιμετώπισης στο σχολικό περιβάλλον Ελλάδας και Κύπρου» από τη Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης Β' Αθήνας και εστιάζεται σε τρεις άξονες: ο πρώτος άξονας αφορά στη διερεύνηση των επιμορφωτικών αναγκών των εκπαιδευτικών που συμμετείχαν ως πολλαπλασιαστές του προγράμματος στις σχολικές μονάδες της Διεύθυνσης. Ο δεύτερος άξονας περιλαμβάνει την εφαρμογή του προγράμματος με βάση τα ευρήματα της διερεύνησης των επιμορφωτικών αναγκών των εκπαιδευτικών που συμμετείχαν στην έρευνα, ενώ ο τρίτος άξονας εστιάζει στην αποτίμηση του προγράμματος με έμφαση στην αλλαγή στις απόψεις, στάσεις και δεξιότητες των επιμορφούμενων αναφορικά με την πρόληψη και αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού. Με βάση τα ευρήματα της μελέτης ο σχολικός εκφοβισμός θεωρείται σημαντικός ανασταλτικός παράγοντας στη λειτουργία του σχολείου και ως εκ τούτου οι εκπαιδευτικοί που συμμετείχαν στην έρευνα επιζητούν στήριξη μέσα από επιμορφωτικά προγράμματα τα οποία θα συζευγνύουν τη θεωρία με την πράξη μέσα από μια ολιστική προσέγγιση του φαινομένου και θα αποτελέσουν τροχοπέδη στην εξάπλωση του φαινομένου. Οι εν λόγω εκπαιδευτικοί αναγνωρίζουν και επισημαίνουν τις ελλείψεις στο πλαίσιο της βασικής τους εκπαίδευσης, αλλά και της επιμόρφωσης και εμπιστεύονται παρεμβατικά προγράμματα με στόχο τη δημιουργία ενός σχολείου χωρίς βία.

Λέξεις-κλειδιά: σχολικός εκφοβισμός, επιμόρφωση εκπαιδευτικών, διερεύνηση επιμορφωτικών αναγκών, αξιολόγηση επιμορφωτικού προγράμματος.

Κωδικοί JEL: I21, I24

Εισαγωγή

Η παρούσα έρευνα εντάσσεται στις δράσεις του Ευρωπαϊκού Προγράμματος Comenius Regio 2013- 2015 της Δ.Δ.Ε. Β' Αθήνας με τίτλο: «Εκφοβισμός των Εφήβων: Τρόποι πρόληψης και αντιμετώπισης στο σχολικό περιβάλλον Ελλάδας και Κύπρου». Στο πρόγραμμα συμμετείχαν εκτός από τη Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (Δ.Δ.Ε.) Β' Αθήνας, το Επαρχιακό Γραφείο Μέσης Εκπαίδευσης Πάφου Κύπρου, το 3ο ΓΕ.Λ. Ηρακλείου Αττικής, το Α' Λύκειο Εθνάρχη Μακαρίου Γ' Πάφου, το Πανεπιστήμιο Αθηνών - Μονάδα Εφηβικής Υγείας της Β' Παιδιατρικής Κλινικής «Π. & Α. Κυριακού» Νοσοκομείου Παίδων - και το Neapolis University of Pafos. Το πρόγραμμα υλοποιήθηκε από τον Αύγουστο του 2013 έως και τον Αύγουστο του 2015 σε συνεργασία με σχολεία και άλλους φορείς από την Ελλάδα και την Κύπρο.

Σκοπός του προγράμματος ήταν η ανάλυση του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού, η διερεύνηση μεθόδων και τρόπων προσέγγισης του φαινομένου και η διοργάνωση δράσεων που θα διασφαλίζουν την καλή επικοινωνία και συνεργασία ανάμεσα σε εφήβους, εκπαιδευτικούς και γονείς με στόχο την πρόληψη και αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού.

Για την ενεργή συμμετοχή όλων των σχολικών μονάδων της περιοχής ευθύνης, η Δ.Δ.Ε. Β' Αθήνας προσκάλεσε τα σχολεία να εμπλακούν στο έργο προτείνοντας έναν εκπαιδευτικό, ανεξαρτήτως ειδικότητας, ως συνεργάτη (Καθηγητή - Σύνδεσμο με τη Δ.Δ.Ε. για το Σχολικό Εκφοβισμό) με την ομάδα υλοποίησης του προγράμματος. Οι καθηγητές αυτοί παρακολούθησαν βραχείας διάρκειας σεμινάρια και βιωματικά εργαστήρια, και ενεπλάκησαν στις δράσεις του έργου, ώστε τελικά να λειτουργήσουν ως πολλαπλασιαστές του έργου στα σχολεία.

Το δείγμα της έρευνας αφορά τους εκπαιδευτικούς που ορίστηκαν από τα σχολεία ως συνεργάτες με την ομάδα υλοποίησης.

Θεωρητικό πλαίσιο της έρευνας

Στα κείμενα εθνικών αλλά και υπερεθνικών οργανισμών (Ο.Ε.Π.Ε.Κ., 2008; OECD, 1998; Ε.Σ. 2005; 2007) η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών συνδέεται άμεσα με την αποτελεσματικότητα του εκπαιδευτικού συστήματος, ενώ ο εκπαιδευτικός, εκλαμβάνεται ως βασικός συντελεστής της εκπαιδευτικής διαδικασίας. Ως εκ τούτου, καλείται να εμπλουτίζει και να ανανεώνει τις γνώσεις του, να επαναπροσδιορίζει στάσεις και απόψεις, ώστε να μπορεί να ανταποκρίνεται με επάρκεια και αποτελεσματικότητα στις ιδιαίτερες απαιτήσεις του εκπαιδευτικού του έργου.

Ωστόσο, στη σχετική με το αντικείμενο βιβλιογραφία επισημαίνεται η μειωμένη αποτελεσματικότητα των επιμορφωτικών προγραμμάτων και τα χαμηλά ποσοστά θετικής άποψης των εκπαιδευτικών που τα παρακολούθησαν (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2010).

Για τον Βεργίδη (2003) στο σχεδιασμό ενός επιμορφωτικού προγράμματος σε ένα πρώτο στάδιο μεταξύ άλλων γίνεται μελέτη της υπάρχουσας κατάστασης, όπου προσδιορίζονται τα σημαντικότερα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι εκπαιδευτικοί στο έργο τους, μελετώνται τα σημαντικά δεδομένα και ιδιαίτερα τα εκπαιδευτικά (βασικές και άλλες σπουδές), τα επαγγελματικά (ειδικότητα, θέση εργασίας), τα κοινωνικά χαρακτηριστικά (ηλικία, οικογενειακή κατάσταση) και διερευνώνται οι επιμορφωτικές ανάγκες. Σε ένα δεύτερο στάδιο ακολουθεί ο προσδιορισμός των γενικών σκοπών και η επεξεργασία των ειδικών στόχων με βάση δεδομένα που αφορούν στα προβλήματα, στις επιμορφωτικές ανάγκες και στα ενδιαφέροντα των εκπαιδευτικών.

Μετά το στάδιο του σχεδιασμού ακολουθεί το στάδιο του προγραμματισμού, κατά το οποίο επιλέγεται το περιεχόμενο, το οποίο βασίζεται στην ανάλυση των εκπαιδευτικών αναγκών, τις προϋπάρχουσες γνώσεις, ικανότητες και δεξιότητες των εκπαιδευτικών καθώς επίσης το γενικό σκοπό και τους ειδικούς στόχους του προγράμματος. Τέλος, επιλέγονται οι εκπαιδευτικές μέθοδοι και τα μέσα, προσδιορίζονται ο χρόνος και ο χώρος και επιλέγονται οι εκπαιδευτές. Σε ένα επόμενο στάδιο προβλέπονται οι μέθοδοι και οι τεχνικές για την αξιολόγηση των παραπάνω.

Η εμπειρική έρευνα

Σ' αυτό το πλαίσιο κινείται η παρούσα ερευνητική μελέτη η οποία διαρθρώνεται σε τρεις άξονες: ο πρώτος άξονας αφορά στη διερεύνηση των επιμορφωτικών αναγκών των εκπαιδευτικών που συμμετείχαν ως πολλαπλασιαστές του προγράμματος στις σχολικές μονάδες της Διεύθυνσης, καθώς επίσης στη διερεύνηση των απόψεών τους για την αναγκαιότητα, το περιεχόμενο, την οργάνωση και τη μορφή επιμορφωτικών προγραμμάτων με αντικείμενο την πρόληψη και αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού (Α' έρευνα). Ο δεύτερος άξονας περιλαμβάνει την εφαρμογή του προγράμματος με βάση τα ευρήματα της διερεύνησης των επιμορφωτικών αναγκών των εκπαιδευτικών, ενώ ο τρίτος άξονας εστιάζει στην αποτίμηση του προγράμματος στο πλαίσιο της τελικής αξιολόγησης με έμφαση στην αλλαγή στις απόψεις, στάσεις και δεξιότητες των επιμορφούμενων αναφορικά με την πρόληψη και αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού (Β' έρευνα).

Αποτύπωση των επιμορφωτικών αναγκών των εκπαιδευτικών πριν την υλοποίηση του προγράμματος

Η μεθοδολογική προσέγγιση που ακολουθήθηκε είναι η ποσοτική και ως μέσο συλλογής των δεδομένων επιλέχθηκε το ερωτηματολόγιο (βλέπε σχετικά: http://srv3-dide-v-ath.att.sch.gr/com-regio/all_docs/ellada/ereynes/Questionnaire.pdf).

Το εν λόγω ερωτηματολόγιο συντάχθηκε στη βάση της συναφούς με το αντικείμενο βιβλιογραφίας και στο πλαίσιο του θεωρητικού υποβάθρου το οποίο αναπτύχθηκε στην προηγούμενη ενότητα. Η εγκυρότητα και η αξιοπιστία του εργαλείου μέτρησης διασφαλίστηκε μέσα από τη διαδικασία της πιλοτικής έρευνας σε ένα δείγμα 10 εκπαιδευτικών της Δ.Δ.Ε. Β' Αθήνας με στόχο α) τη διαπίστωση του βαθμού κατανόησης των ερωτήσεων του ερωτηματολογίου και της ακρίβειας με την οποία δίνονται οι απαντήσεις, με στόχο τον εντοπισμό των ερωτήσεων εκείνων που μπορεί να οδηγούν σε μεροληπτικές ή αόριστες απαντήσεις, β) τον προσδιορισμό της χρησιμότητας των απαντήσεων στα ερωτήματα του ερευνητικού εργαλείου. Σε κάθε περίπτωση η ταύτιση του πληθυσμού-στόχου της έρευνας με το δείγμα της έρευνας αποτελεί στοιχείο αξιοπιστίας και εγκυρότητάς της (Βάμβουκας, 1988).

Έχοντας ως βάση το σκοπό του προγράμματος αναφορικά με την προσέγγιση του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού μέσα από τη διοργάνωση δράσεων που θα στοχεύουν στην πρόληψη και αντιμετώπιση του φαινομένου, τα ερευνητικά ερωτήματα διατυπώνονται ως εξής:

- 1 Ποια είναι η εκπαίδευση - επιμόρφωση των εκπαιδευτικών που συμμετέχουν στο πρόγραμμα σε ζητήματα πρόληψης και αντιμετώπισης του σχολικού εκφοβισμού;
- 2 Ποιες είναι οι απόψεις των εκπαιδευτικών που συμμετέχουν στο πρόγραμμα σχετικά με την οργάνωση και υλοποίηση επιμορφωτικών δράσεων σε ζητήματα πρόληψης και αντιμετώπισης του σχολικού εκφοβισμού;
- 3 Πώς προσεγγίζουν οι εκπαιδευτικοί μέσα από την καθημερινή σχολική πράξη το ζήτημα του σχολικού εκφοβισμού;
- 4 Ποιες είναι οι απόψεις των εκπαιδευτικών που συμμετέχουν στο πρόγραμμα σχετικά με την πρόληψη και αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού;

Ζητούμενο είναι η επίτευξη μιας σκιαγράφησης της σχολικής πραγματικότητας αναφορικά με το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού, ώστε μέσα από την αξιολόγηση των δεδομένων να διασφαλιστεί η δυνατότητα σχεδιασμού και υλοποίησης υποστηρικτικών δράσεων με βάση τις πραγματικές ανάγκες των εκπαιδευτικών.

Η έρευνα διενεργήθηκε κατά το τελευταίο τρίμηνο του σχολικού έτους 2013-14, δηλαδή κατά το διάστημα Μαρτίου-Ιουνίου 2014. Το τελικό δείγμα της έρευνας αποτελούν 66 εκπαιδευτικοί (N=66) που υπηρετούν στη Δ.Δ.Ε. Β' Αθήνας και όπως προαναφέρθηκε αποτελούν τους Καθηγητές - Συνδέσμους με τη Διεύθυνση για το Σχολικό Εκφοβισμό στο πλαίσιο υλοποίησης του προγράμματος Comenius Regio 2013 - 2015.

Συνοπτική παρουσίαση των αποτελεσμάτων της Α έρευνας

Τα κυριότερα ευρήματα της έρευνας, για την αποτύπωση των επιμορφωτικών αναγκών των εκπαιδευτικών συνοψίζονται ως εξής:

Το προφίλ των εκπαιδευτικών

Αναφορικά με το φύλο των εκπαιδευτικών τα δεδομένα αναδεικνύουν υπεροχή των γυναικών με ποσοστό 82% (N=54) έναντι των ανδρών, οι οποίοι εκπροσωπούνται με ποσοστό 18% (N=12).

Στο δείγμα της έρευνας εμφανίζεται ένας μεγάλος αριθμός εκπαιδευτικών ειδικοτήτων. Η πλειονότητα των εκπαιδευτικών συγκεντρώνεται στις λεγόμενες Θεωρητικές Επιστήμες με ποσοστό 74% (N=49). Οι Θετικές Επιστήμες εκπροσωπούνται με ποσοστό 26% (N=17).

Ένα σημαντικό ποσοστό, 88% (N=58) των εκπαιδευτικών που συμμετείχαν στην έρευνα έχει εκπαιδευτική υπηρεσία περισσότερη από 10 έτη. Μόνο ένας μικρός αριθμός εκπαιδευτικών με ποσοστό 12% (N=8) εμφανίζει λιγότερα από 10 έτη εκπαιδευτική υπηρεσία. Η ιδιαίτερα μεγάλη εκπαιδευτική υπηρεσία των εκπαιδευτικών που συμμετείχαν στην έρευνα αποδίδει στα στατιστικά ευρήματα της μελέτης βαρύνουσα σημασία.

Αναφορικά με τη τον τύπο σχολικής μονάδας το 56% (N=37) των εκπαιδευτικών υπηρετεί σε Γυμνάσιο, το 36% (N=24) των εκπαιδευτικών υπηρετεί σε Γενικό Λύκειο, ενώ το υπόλοιπο 6% (N=4) υπηρετεί σε Επαγγελματικό Λύκειο.

Σχετικά με τις σπουδές των εκπαιδευτικών του δείγματος είναι εντυπωσιακό το γεγονός ότι σχεδόν δύο στους πέντε, δηλαδή το 41% (N=27) έχουν σπουδές πέρα από τις βασικές, δηλαδή διαθέτουν κάποιο μεταπτυχιακό τίτλο, είτε επιπέδου master, είτε διδακτορικού επιπέδου.

Δύο στους τρεις εκπαιδευτικούς που συμμετείχαν στην έρευνα, δηλαδή το 67% (N=44), έχουν παρακολουθήσει επιμορφωτικά προγράμματα για την πρόληψη και αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού, αλλά μόνο το 57% (N=22) θεωρεί ότι τα προγράμματα συνέβαλαν στην αποτελεσματική αντιμετώπιση ζητημάτων διαχείρισης σχολικού εκφοβισμού.

Απόψεις σχετικά με την επιμόρφωση στην πρόληψη και αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού

Στη συντριπτική πλειονότητά τους οι εκπαιδευτικοί με ποσοστό 90% (N=59) θεωρούν ότι το ζήτημα του σχολικού εκφοβισμού αποτελεί σημαντικό ανασταλτικό παράγοντα για την εύρυθμη λειτουργία του σχολείου. Επίσης, το σύνολο των εκπαιδευτικών (100%) θεωρεί αναγκαία την παρακολούθηση επιμορφωτικών προγραμμάτων.

Οι εκπαιδευτικοί που συμμετείχαν στην έρευνα εμπιστεύονται με ποσοστό 70% (N=46) τις κατά τόπους Διευθύνσεις Εκπαίδευσης ως τον πλέον αρμόδιο φορέα ανάληψης του σχεδιασμού και της υλοποίησης επιμορφωτικών δράσεων, ενώ ως αποτελεσματικότερη μορφή επιμόρφωσης εκλαμβάνουν με ποσοστό 79% (N=52) την ενδοσχολική επιμόρφωση. Ως καταλληλότεροι επιμορφωτές στα συγκεκριμένα προγράμματα θεωρούνται οι ειδικευμένοι επιστήμονες με ποσοστό 98% (N=65) καθώς και οι εκπαιδευτικοί με εμπειρία με ποσοστό 73% (N=48).

Αποτύπωση του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού

Οι απαντήσεις των εκπαιδευτικών στο ερωτηματολόγιο επιβεβαιώνουν τη θέση που διατυπώνεται στη σχετική βιβλιογραφία αναφορικά με την ανησυχητική έκταση του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού (Δεληγιάννη - Κουμιτζή κ.ά., 2005; Ψάλτη & Κωνσταντίνου, 2007). Το 76% (N=50) των εκπαιδευτικών που συμμετέχουν στην έρευνα έχει αντιληφθεί και

αντιμετωπίσει φαινόμενα σχολικού εκφοβισμού στη σχολική μονάδα που υπηρετεί. Η συναισθηματική εμπλοκή των εκπαιδευτικών που έχουν αντιμετωπίσει φαινόμενα εκφοβισμού αποτυπώνεται στον Πίνακα 1:

Πίνακας 1: Συναισθηματική εμπλοκή εκπαιδευτικών

Συναισθηματική εμπλοκή	Συχνότητα	Ποσοστό %
Αβοήθητος	20	40
Πίεση - Άγχος	24	48
Θυμός προς το θύμα	4	8
Θυμός προς το θύτη	14	28
Συμπόνια προς το θύμα	32	64
Συμπόνια προς το θύτη	22	44

Οι εκπαιδευτικοί που συμμετείχαν στην έρευνα εκλαμβάνουν το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού ως πολυπαραγοντικό. Ως εκ τούτου θεωρούν ότι παράγοντες που σχετίζονται με το οικογενειακό, σχολικό και ευρύτερο περιβάλλον είναι δυνατό να ενισχύουν την εμφάνιση του σχολικού εκφοβισμού.

Με στόχο την πρόληψη και αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού οι εκπαιδευτικοί αξιοποιούν συγκεκριμένες πρακτικές οι οποίες αποτυπώνονται στον Πίνακα 2:

Πίνακας 2: Αξιοποίηση πρακτικών

Πρακτικές	Ποτέ	Σπάνια	Μερικές φορές	Συχνά	Πολύ συχνά
Άγνοηση του φαινομένου	45%	35%	17%	3%	0%
Συζήτηση με το μαθητή	0%	1%	3%	38%	58%
Αξιοποίηση συστήματος αμοιβών - ποινών	2%	12%	32%	45%	9%
Συνεργασία με τους συναδέλφους	0%	0%	23%	42%	35%
Συνεργασία με την οικογένεια	0%	6%	29%	40%	25%
Συνεργασία με ειδικούς επιστήμονες	6%	29%	31%	25%	9%

Όπως φαίνεται στον Πίνακα 2 η συζήτηση με το μαθητή αποτελεί πρακτική υψηλής σημαντικότητας με ποσοστό 95% (N=63). Σε σειρά σημαντικότητας ακολουθούν η συνεργασία με συναδέλφους εκπαιδευτικούς και η συνεργασία με την οικογένεια. Χαμηλής σημαντικότητας πρακτική αποτελεί η συνεργασία με ειδικούς επιστήμονες σε θέματα διαχείρισης του φαινομένου.

Οι πρωτοβουλίες με στόχο την πρόληψη και αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού επικεντρώνονται τόσο στο μαθητή και την οικογένεια, όσο και στους εκπαιδευτικούς.

Οι πρωτοβουλίες με επίκεντρο το μαθητή αποτυπώνονται στον Πίνακα 3:

Πίνακας 3: Πρωτοβουλίες αναφορικά με τους μαθητές

Πρωτοβουλίες	Καθόλου	Λίγο	Αρκετά
Συζήτηση σε επίπεδο σχολικής τάξης	0%	23%	77%
Προβολή σχετικών ταινιών	31%	46%	23%
Βιωματικές ασκήσεις και παιχνίδια ρόλων	40%	32%	28%
Ομάδες παρέμβασης και διαμεσολάβησης	40%	43%	18%
Εκπαίδευση σε τεχνικές διαχείρισης του θυμού	54%	29%	17%
Εμπλοκή στη σύνταξη κανονισμού λειτουργίας	15%	41%	44%
Συμβουλευτική υποστήριξη μαθητών	8%	42%	50%

Με βάση τις απαντήσεις των εκπαιδευτικών η συζήτηση σε επίπεδο σχολικής τάξης αποτελεί σημαντική πρωτοβουλία στο πλαίσιο λειτουργίας της σχολικής μονάδας με στόχο την αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού. Επίσης αρκετά σημαντικό θεωρούν την ύπαρξη κανονισμού λειτουργίας. Μικρότερης σημαντικότητας πρωτοβουλία αποτελεί η δημιουργία ομάδων παρέμβασης και διαμεσολάβησης.

Πρόληψη και αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού

Οι απόψεις των εκπαιδευτικών σχετικά με τις αποτελεσματικότερες πρακτικές στο πλαίσιο λειτουργίας της σχολικής μονάδας και με στόχο την πρόληψη και αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού αποτυπώνονται στον Πίνακα 4:

Πίνακας 4: Αποτελεσματικές πρακτικές στη σχολική μονάδα

Αποτελεσματικότερη πολιτική	Ποσοστό
Διαμόρφωση καλού σχολικού κλίματος	74%
Επαρκής ενημέρωση μαθητών	24%
Επικοινωνία και συνεργασία με την οικογένεια	36%
Αξιοποίηση των μαθητικών συμβουλίων	14%
Ανάθεση ρόλων συμβούλων σε εκπαιδευτικούς	39%
Δημιουργία ομάδων διαμεσολάβησης μαθητών	52%
Ανάπτυξη ομαδικών δραστηριοτήτων μαθητών	30%
Επιβολή κυρώσεων	5%

Με ποσοστό 74% (N=49) οι εκπαιδευτικοί θεωρούν τη διαμόρφωση καλού σχολικού κλίματος επικοινωνίας, διαλόγου και εμπιστοσύνης ανάμεσα σε εκπαιδευτικούς και μαθητές ως τη σημαντικότερη πρακτική με στόχο την πρόληψη και αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού. Ακολουθούν με ποσοστό 52% (N=34) η ενίσχυση του ρόλου των μαθητών στη διαδικασία επίλυσης συγκρούσεων, μέσα από τη δημιουργία ομάδων φιλίας ή διαμεσολάβησης.

Συμπεράσματα Α΄ έρευνας

Η ανάλυση των αποτελεσμάτων (Λογιώτης κ.α., 2015) καταδεικνύει την ύπαρξη ενός σημαντικού ελλείμματος στην επιμόρφωση σε θέματα που αφορούν την πρόληψη και αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού, αναδεικνύοντας κατ' αυτό τον τρόπο τη διά βίου μάθηση ως καταλύτη για την κάλυψη των εν λόγω εκπαιδευτικών και επιμορφωτικών κενών

(Μπαγάκης, 2005). Τα αποτελέσματα συνάδουν με αυτά αντίστοιχων ερευνών στις οποίες επισημαίνεται η αναποτελεσματικότητα των επιμορφωτικών προγραμμάτων και τα χαμηλά ποσοστά θετικής άποψης των εκπαιδευτικών που τα παρακολούθησαν (Παιδαγωγικό Ινστιτούτο, 2010).

Ταυτόχρονα διαφαίνεται ένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον των εκπαιδευτικών, ανεξαρτήτως εκπαιδευτικής υπηρεσίας, για τα ζητήματα που αφορούν την πρόληψη και αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού. Στην πλειονότητά τους οι εκπαιδευτικοί που συμμετείχαν στην έρευνα, διαπιστώνουν ότι το ζήτημα του σχολικού εκφοβισμού αποτελεί ανασταλτικό παράγοντα για τη λειτουργία του σχολείου, επιβεβαιώνοντας κατ' αυτό τον τρόπο τις σχετικές έρευνες των τελευταίων ετών (Δεληγιάννη-Κουιμιτζή κ.α., 2005; Λαγουδάκος & Καραγεώργος, 2014).

Ως καταλληλότερο φορέα σχεδιασμού και υλοποίησης των επιμορφωτικών προγραμμάτων οι εκπαιδευτικοί αναφέρουν τη Διεύθυνση Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης. Επιπλέον, εκλαμβάνουν την ενδοσχολική επιμόρφωση ως την πλέον αποτελεσματική μορφή επιμόρφωσης, ιδιαίτερα όταν αυτή βασίζεται κυρίως στη σχολική πράξη με τη χρήση συγκεκριμένων παραδειγμάτων και όχι σε θεωρητικές προσεγγίσεις. Τέλος, τονίζεται ιδιαίτερα η ανάγκη να δοθεί έμφαση σε ενεργητικές συμμετοχικές μεθόδους και τεχνικές που προσιδιάζουν στην εκπαίδευση ενηλίκων.

Οι εκπαιδευτικοί που συμμετείχαν στην έρευνα θεωρούν ότι ο σχολικός εκφοβισμός είναι αποτέλεσμα αλληλεπίδρασης πολλών παραγόντων που σχετίζονται με την προσωπικότητα του μαθητή, την οικογένεια, το στενό και ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον και το σχολικό θεσμό, στοιχεία που καταγράφονται στη σχετική με το αντικείμενο βιβλιογραφία (Olweus, 1996; Παπαστυλιανού, 2000; Αγάθωνος - Γεωργοπούλου, 2004).

Η παρέμβαση στη σχολική κοινότητα στο πλαίσιο υλοποίησης του προγράμματος

Όπως επισημαίνει ο Corrigan (1986), με βάση το θεωρητικό μοντέλο του Knowles αναφορικά με την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών, είναι απαραίτητο να παρέχεται στους εκπαιδευτικούς που επιμορφώνονται μια ποικιλία πηγών και εμπειριών. Σ' αυτό το πλαίσιο, κατά τη διάρκεια της υλοποίησης του Ευρωπαϊκού Προγράμματος Comenius Regio 2013 - 2015 εφαρμόστηκαν επιστημονικά πιλοτικά προγράμματα στα σχολεία αρμοδιότητας της Διεύθυνσης με στόχο την κάλυψη των επιμορφωτικών αναγκών των εκπαιδευτικών, όπως αυτές αναδείχθηκαν μέσα από την ερευνητική μελέτη.

Πιο συγκεκριμένα, οι εκδηλώσεις ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης, οι ημερίδες, οι διαλέξεις, τα εκπαιδευτικά βιωματικά σεμινάρια, οι επιμορφώσεις, οι εκπαιδευτικές συναντήσεις εργασίας για τους εκπαιδευτικούς που ορίστηκαν ως Καθηγητές - Σύνδεσμοι με τη Δ.Δ.Ε. Β' Αθήνας για το Σχολικό Εκφοβισμό στόχευαν στη θωράκιση των εκπαιδευτικών με γνώσεις και δεξιότητες για την αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού.

Οι παρεμβάσεις ολιστικού τύπου αφορούσαν μεταξύ άλλων βιωματικά εργαστήρια, πιλοτικά προγράμματα από Ομάδα Ειδικών της Προαγωγής της Ψυχικής Υγείας, Διασχολικά Προγράμματα διαθεματικής - διεπιστημονικής προσέγγισης, συγκρότηση και λειτουργία Δικτύου Ειδικοτήτων με αντικείμενο τη διάχυση καλών πρακτικών - στρατηγικών για την πρόληψη και αντιμετώπιση του εκφοβισμού σε συνεργασία με επιστημονικούς φορείς και ειδικούς επιστήμονες.

Η έρευνα για την αποτίμηση της επιμόρφωσης (Β' έρευνα)

Στο πλαίσιο της τελικής αξιολόγησης του προγράμματος η δεύτερη έρευνα εστιάζει στην αποτίμηση του προγράμματος με έμφαση στην αλλαγή στις απόψεις, στάσεις και δεξιότητες των επιμορφούμενων αναφορικά με την πρόληψη και αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού. Τα ερευνητικά ερωτήματα διατυπώνονται ως εξής:

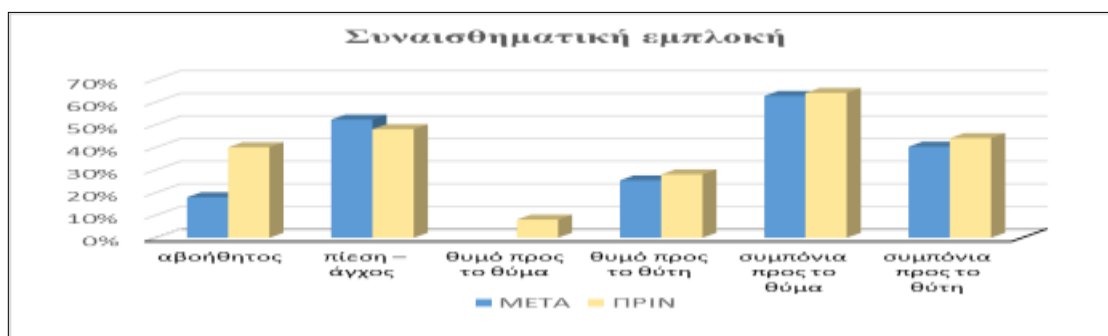
- 1 Ποιες αλλαγές αποτυπώνονται στις απόψεις, στάσεις και δεξιότητες των επιμορφούμενων αναφορικά με την πρόληψη και αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού μετά την υλοποίηση του επιμορφωτικού προγράμματος;
- 2 Πως αποτιμούν οι εκπαιδευτικοί το πρόγραμμα επιμόρφωσης στο οποίο συμμετείχαν;

Στην έρευνα, η οποία πραγματοποιήθηκε με τη λήξη του προγράμματος, τον Απρίλιο του 2015, συμμετείχαν 63 Εκπαιδευτικοί - Σύνδεσμοι με τη Δ.Δ.Ε. Β' Αθήνας για τον σχολικό εκφοβισμό. Η μεθοδολογική προσέγγιση που ακολουθήθηκε είναι η ποσοτική και ως μέσο συλλογής των δεδομένων επιλέχθηκε το ερωτηματολόγιο με μερικές ερωτήσεις κοινές με το ερωτηματολόγιο της πρώτης έρευνας, ώστε να καταγραφούν πιθανές αλλαγές στις απόψεις, στάσεις και δεξιότητες των εκπαιδευτικών που συμμετείχαν στο πρόγραμμα. (βλέπε σχετικά: http://srv3-dide-v-ath.att.sch.gr/com-regio/all_docs/ellada/ereynes/Questionnaire2.pdf)

Συνοπτική παρουσίαση των αποτελεσμάτων της επιμόρφωσης

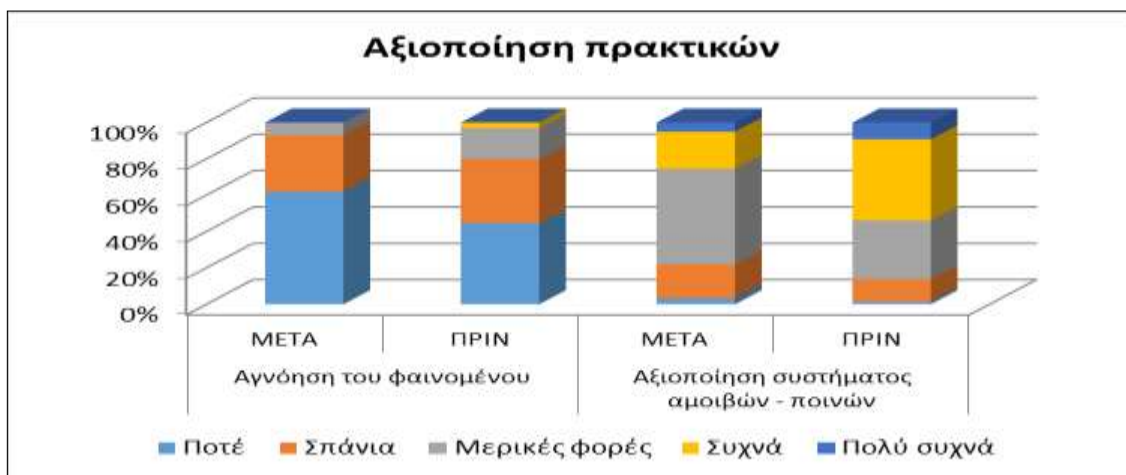
Όπως προαναφέρθηκε, πριν την υλοποίηση ενός επιμορφωτικού προγράμματος κρίνεται απαραίτητη η μελέτη της υπάρχουσας κατάστασης, ο εντοπισμός των προβλημάτων της ομάδας - στόχου, η ανάλυση των σημαντικών δεδομένων και η διερεύνηση των εκπαιδευτικών αναγκών (Βεργίδης, 2008). Μετά την υλοποίηση του προγράμματος είναι απαραίτητη η διαπίστωση του αποτελέσματος και της αποτελεσματικότητας της επιμόρφωσης.

Μέσα σ' αυτό το συγκείμενο, κατά την έναρξη του προγράμματος, όπως αναφέρθηκε στην προηγούμενη παράγραφο, ένα σημαντικό ποσοστό 40% (N=20) των εκπαιδευτικών δήλωσε ότι κατά την αντιμετώπιση φαινομένων σχολικού εκφοβισμού αισθάνεται αβοήθητο. Με τη λήξη του προγράμματος το ποσοστό των εκπαιδευτικών που δηλώνει αβοήθητο στις περιπτώσεις που αντιμετωπίζει φαινόμενα σχολικού εκφοβισμού μειώνεται κατά το ήμισυ. Έτσι, μόνο το 18% (N=12) αισθάνεται αβοήθητο κατά την αντιμετώπιση φαινομένων σχολικού εκφοβισμού. Η διαφοροποίηση της συναισθηματικής εμπλοκής των εκπαιδευτικών που έχουν αντιμετωπίσει φαινόμενα σχολικού εκφοβισμού αποτυπώνεται στο Γράφημα 1:



Γράφημα 1: Συναισθηματική εμπλοκή εκπαιδευτικών

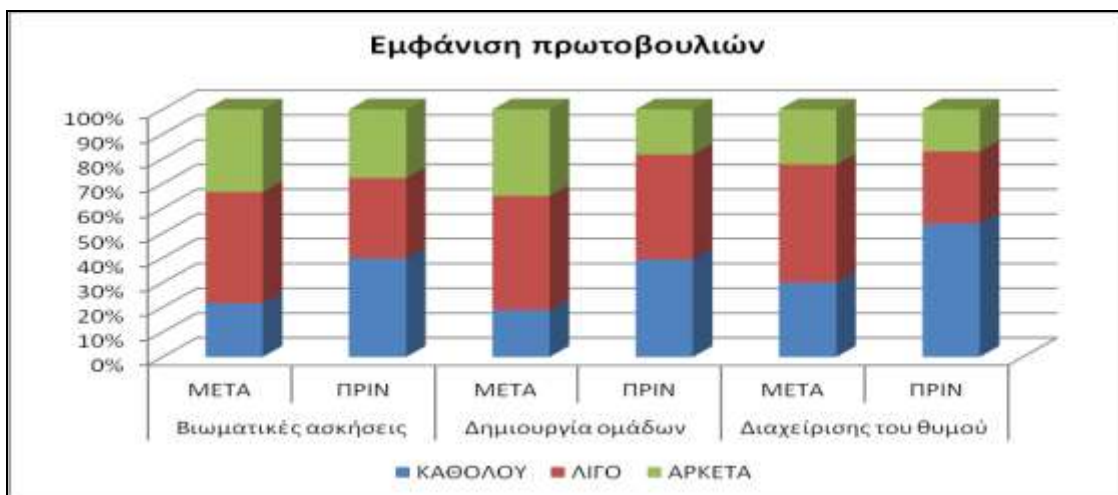
Με την έναρξη του προγράμματος οι εκπαιδευτικοί αξιοποιούσαν συγκεκριμένες πρακτικές με στόχο την πρόληψη και αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού. Η αγνόηση του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού δεν αποτελούσε πρακτική για το 43% των εκπαιδευτικών. Το ποσοστό αυτό με τη λήξη του προγράμματος έχει αυξηθεί σημαντικά, ήτοι 57%, γεγονός που αποδεικνύει την αύξηση του βαθμού ευαισθητοποίησης των εκπαιδευτικών απέναντι στο φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού. Επιπλέον, με την έναρξη του προγράμματος φαίνεται ότι οι εκπαιδευτικοί αξιοποιούσαν συχνά έως πολύ συχνά το σύστημα αμοιβών - ποινών με ποσοστό 53%. Το ποσοστό αυτό μειώνεται με τη λήξη του προγράμματος σε 23%. Φαίνεται ότι οι εκπαιδευτικοί που συμμετείχαν στο επιμορφωτικό πρόγραμμα αλλάζουν στάση και δεξιότητες θεωρώντας ότι το εν λόγω σύστημα ενδέχεται να μη συμβάλλει σημαντικά στην αντιμετώπιση των φαινομένων του σχολικού εκφοβισμού. Στο Γράφημα 2 αποτυπώνονται οι διαφορές στην αξιοποίηση των πρακτικών:



Γράφημα 2: Αξιοποίηση πρακτικών πριν και μετά την επιμόρφωση

Αναφορικά με το βαθμό εμφάνισης συγκεκριμένων πρωτοβουλιών με στόχο την πρόληψη και αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού φαίνεται ότι κατά την έναρξη του προγράμματος ένα ποσοστό 40% δεν καταφεύγει στη δημιουργία ομάδων παρέμβασης και διαμεσολάβησης. Το ποσοστό αυτό με τη λήξη του προγράμματος μειώνεται σε 19%, γεγονός που σημαίνει ότι οι εκπαιδευτικοί δείχνουν να εμπιστεύονται πλέον την πρακτική επίλυσης συγκρούσεων με συμμετοχή των ίδιων των εμπλεκόμενων με βάση τη θεωρία της επανορθωτικής δικαιοσύνης.

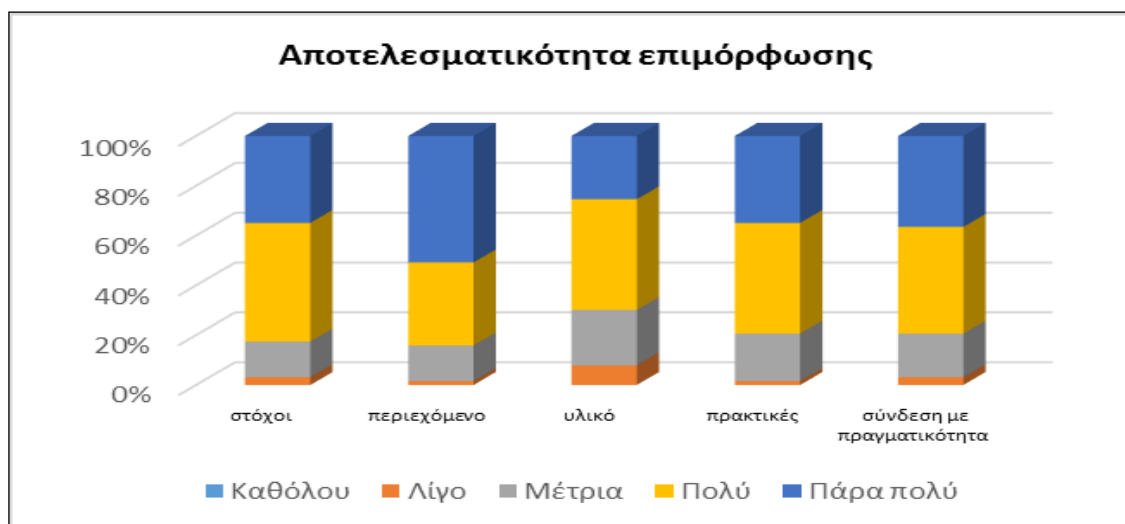
Κατά την έναρξη του προγράμματος το 46% των εκπαιδευτικών αξιοποιούσε τις τεχνικές διαχείρισης θυμού «Λίγο ή Αρκετά». Με τη λήξη του προγράμματος το ποσοστό αυτό αυξάνεται σε 70%. Επιπλέον το ποσοστό αξιοποίησης των βιωματικών ασκήσεων και των παιχνιδιών ρόλων αυξάνεται από 60% σε 78%. Η διαφοροποίηση αυτή αποτυπώνεται στο Γράφημα 3:



Γράφημα 3: Εμφάνιση πρωτοβουλιών πριν και μετά την επιμόρφωση

Αποτίμηση του προγράμματος επιμόρφωσης

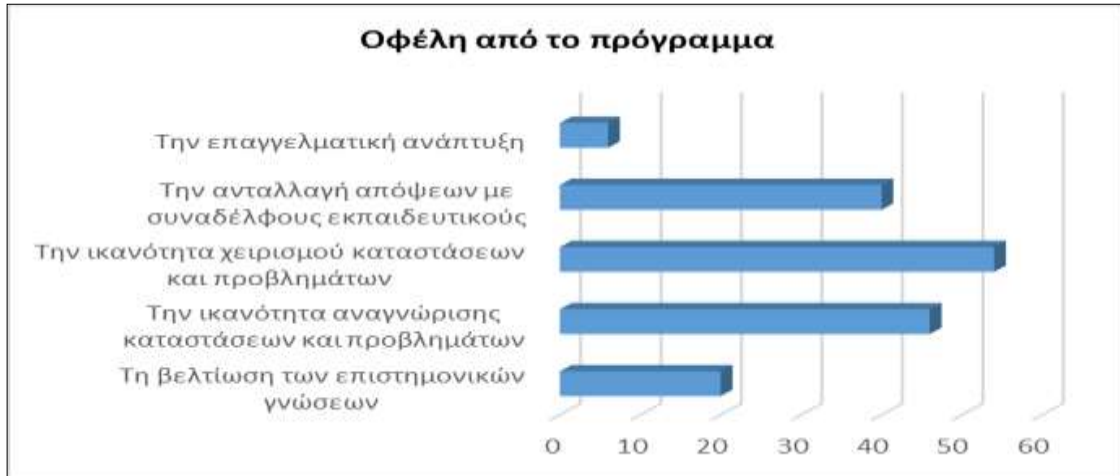
Οι εκπαιδευτικοί αξιολογούν θετικά το πρόγραμμα σε απόλυτο βαθμό. (100%). Η αποτελεσματικότητα του προγράμματος αποτυπώνεται στο Γράφημα 4:



Γράφημα 4: Απόψεις των εκπαιδευτικών για την αποτελεσματικότητα της επιμόρφωσης

Το πρόγραμμα χαρακτηρίζεται «πολύ» έως «πάρα πολύ» αποτελεσματικό ως προς τους στόχους (με ποσοστό 83%), το περιεχόμενο (84%), τις πρακτικές (79%) και τη σύνδεση με την πραγματικότητα (79%).

Οι απόψεις για τα οφέλη από τη συμμετοχή τους στο πρόγραμμα αποτυπώνονται στο Γράφημα 5:



Γράφημα 5: Απόψεις των εκπαιδευτικών σε σχέση με τα οφέλη του προγράμματος

Ως πιο σημαντικό όφελος από το επιμορφωτικό πρόγραμμα εκλαμβάνουν οι εκπαιδευτικοί με ποσοστό 86% την ικανότητα χειρισμού καταστάσεων και προβλημάτων. Τέλος, η συντριπτική πλειονότητα θα επιθυμούσε την παράταση υλοποίησης του προγράμματος για μια επιπλέον σχολική χρονιά.

Συμπεράσματα

Οι εκπαιδευτικοί που συμμετείχαν στην έρευνα θεωρούν σημαντικό όφελος την απόκτηση όχι μόνο γνώσεων, αλλά και δεξιοτήτων χειρισμού καταστάσεων που άπτονται του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού. Εκλαμβάνουν τον σχολικό εκφοβισμό ως ανασταλτικό παράγοντα στη λειτουργία του σχολείου και ως εκ τούτου επιζητούν στήριξη μέσα από επιμορφωτικά προγράμματα που θα αποτελέσουν τροχοπέδη στην εξάπλωση του φαινομένου. Αναγνωρίζουν και επισημαίνουν τις ελλείψεις στο πλαίσιο της βασικής τους εκπαίδευσης, αλλά και της επιμόρφωσης και εμπιστεύονται παρεμβατικά προγράμματα με στόχο τη δημιουργία ενός σχολείου χωρίς βία.

Σε κάθε περίπτωση ο σχολικός εκφοβισμός αποτελεί ένα ζήτημα που αφορά άμεσα όλη την κοινωνία και ιδιαίτερα τους φορείς της εκπαίδευσης οι οποίοι σχεδιάζουν και υλοποιούν εκπαιδευτικές πολιτικές. Ως εκ τούτου, είναι απαραίτητη μια ευρύτερη διεπιστημονική έρευνα με στόχο το σχεδιασμό αποτελεσματικών επιμορφωτικών προγραμμάτων για τη διαχείριση του φαινομένου του σχολικού εκφοβισμού.

Περιορισμοί της έρευνας και προτάσεις αξιοποίησης

Βασικό χαρακτηριστικό της έρευνας είναι η προσωπική συμβολή στο πέρασμα από τη γνώμη στη γνώση, από την υποκειμενικότητα στην αντικειμενικότητα, από ένα ασαφές και συγκεχυμένο σε ένα σαφές και ακριβώς προκαθορισμένο γεγονός, με την εφαρμογή των κανόνων και αρχών της επιστημονικής μεθόδου (Βάμβουκας, 1988).

Τα συμπεράσματα, τα οποία παρουσιάζονται σε σχέση με τα ερευνητικά ερωτήματα, το θεωρητικό πλαίσιο της εργασίας και τους θεματικούς άξονες του ερωτηματολογίου, βασίζονται στις απόψεις των εκπαιδευτικών που συμμετείχαν ως συνεργάτες (Καθηγητές - Σύνδεσμοι) με τη Δ.Δ.Ε. Β' Αθήνας στο πλαίσιο υλοποίησης ενός ευρωπαϊκού προγράμματος για το Σχολικό Εκφοβισμό.

Παρά τις ενδεχόμενες αδυναμίες της έρευνας – συλλογή δεδομένων σε ένα συγκεκριμένο πληθυσμό και σε συγκεκριμένο χώρο και χρόνο – θεωρούμε ότι η παρούσα ερευνητική προσπάθεια θα συμβάλει στην προσέγγιση του θέματος και θα θέσει τις βάσεις για μια διεξοδικότερη και πληρέστερη ενασχόληση με το ζήτημα της επιμόρφωσης των εκπαιδευτικών με στόχο την πρόληψη και αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού.

Βιβλιογραφία

- Corrigan, D., 1986, In D. Hopkins (Ed), *Inservice training and educational development: An International Survey*, London: Croom Helm, 100-112
- Creswell, J., 2011, *Η Έρευνα στην Εκπαίδευση. Σχεδιασμός, Διεξαγωγή και Αξιολόγηση της Ποσοτικής και Ποιοτικής Έρευνας*. Αθήνα: Έλλην
- E.C., 2005, Proposal for a Recommendation of the European Parliament and of the Council on key competences for lifelong learning, Brussels, E.C.
- E.C., 2007, Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States, meeting within the Council, on improving the quality of teacher education, Brussels, E.C.
- OECD, 1998, *Staying Ahead, In-service training and Teacher Professional development*, Paris: Centre for Educational Research and Innovation
- Olweus, D., 1996, *Bully/victim problems in school*, Prospects, 25(2), 331-359
- Sullivan, K., 2006, *Bullying: How to Spot It and How to Stop It - A guide for parents and teachers*, Rodale International, New York
- Swearer, S., Espelage, D. and Napolitano, S., 2009, *Bullying Prevention and Intervention: Realistic Strategies for Schools: The Guilford Practical Intervention in Schools Series*. Guilford Press, New York.
- Αγάθωνος - Γεωργοπούλου, Ε., 2004, «Κακοποίηση-παραμέληση του παιδιού και παραβατικότητα: Συγκοινωνούντα δοχεία,» *Ψυχολογία*, 11(2), 141-161.
- Αρτινοπούλου, Β., 2010, *Η σχολική διαμεσολάβηση: Εκπαιδεύοντας τους μαθητές στη διαχείριση της βίας και του εκφοβισμού*, Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη
- Βάμβουκας, Μ., 1988, *Εισαγωγή στην Ψυχοπαιδαγωγική Έρευνα και Μεθοδολογία*. Αθήνα: Γρηγόρης
- Βεργίδης, Δ., 2003, *Εκπαίδευση Ενηλίκων: Συμβολή στην εξειδίκευση στελεχών και εκπαιδευτών*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα
- Βεργίδης, Δ., 2008, Σχεδιασμός και δόμηση προγραμμάτων εκπαίδευσης ενηλίκων. Στο: Βεργίδης Δ. και Καραλής Θ., *Εισαγωγή στην Εκπαίδευση Ενηλίκων, Σχεδιασμός, Οργάνωση και Αξιολόγηση Προγραμμάτων (β' εκδ.)*, Τόμος Γ'. Πάτρα: ΕΑΠ
- Δεληγιάννη-Κουιμτζή, Β., Αθανασιάδου, Χ., Κωνσταντίνου, Α., Παπαθανασίου, Μ. και Ψάλτη, Α., 2005, Ταυτότητες φύλου, εθνικές ταυτότητες και σχολική βία, Ερευνώντας τη βία και τη θυματοποίηση στο σχολικό χώρο, *Ενδιάμεση έκθεση του προγράμματος Πυθαγόρας*, Περίοδος 1/3/2004-31/3/2005
- Κρόκου, Ζ., 2015, *Σχολικός Εκφοβισμός: 9+1 σχέδια εργασίας για την πρόληψη και την αντιμετώπιση*, Αθήνα: Γρηγόρης
- Λαγουδάκος, Μ. και Καραγεώργος, Ν., 2014, Διερεύνηση επιμορφωτικών αναγκών εκπαιδευτικών τεχνικής εκπαίδευσης. *Έρκυνα, Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών-Επιστημονικών Θεμάτων*, Τεύχος 2., <http://erkyna.gr/>
- Λογιώτης, Γ., Μάλαμας Κ. και Παπατριανταφύλλου Α., 2015, Σκιαγράφηση των επιμορφωτικών αναγκών των εκπαιδευτικών σχετικά με την πρόληψη και αντιμετώπιση του σχολικού εκφοβισμού. *Έρκυνα, Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών-Επιστημονικών Θεμάτων*, Τεύχος 7., <http://erkyna.gr/>

- Μαυρογιώργος, Γ., 1999, *Επιμόρφωση Εκπαιδευτικών και Επιμορφωτική πολιτική στην Ελλάδα*. Στο Μπαγάκης, Γ., 2005, *Επιμόρφωση κι επαγγελματική ανάπτυξη του εκπαιδευτικού*. Αθήνα: Μεταίχμιο
- Ο.Ε.Π.ΕΚ., - Ε.Κ.Κ.Ε., 2008, *Ανίχνευση επιμορφωτικών αναγκών στη Δ. Ε.*. Αθήνα: Κέδρος
- Παιδαγωγικό Ινστιτούτο., 2010, *Η συμβολή της διερεύνησης των επιμορφωτικών αναγκών στην επιμόρφωση των εκπαιδευτικών: Συγκριτική ερμηνεία αποτελεσμάτων*. Αθήνα
- Παπαστυλιανού, Α., 2000, *Μορφές επιθετικότητας (βίας) στο σχολικό περιβάλλον*. Στο Πετρόπουλος, Ν. και Παπαστυλιανού, Α., (Επιμ.), *Προκλήσεις στο σχολικό περιβάλλον: Έρευνα και παρέμβαση*. Αθήνα: Παιδαγωγικό Ινστιτούτο
- Τρίγκα - Μερτίκα, Ε., 2012, *Σχολικός εκφοβισμός - Θυματοποίηση - Ο ρόλος οικογένειας-σχολείου*. Αθήνα: Γρηγόρης
- Ψάλτη, Α. και Κωνσταντίνου, Κ., 2007, *Το φαινόμενο του εκφοβισμού στα σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, Η επίδραση φύλου και εθνο-πολιτισμικής προέλευσης*. *Ψυχολογία*, 14(4), 329-345